

طراحی خانه سالمندان با رویکرد ایجاد حس تعلق و سرزندگی (برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد)

محمد شجاعی^۱، پرناز شجاعت^۲

۱- استادیار، هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ورامین

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ورامین
(parnaz_shojaat@yahoo.com)

چکیده

امروزه سالمندان قشر بزرگی از جمعیت هر جامعه ای را تشکیل می دهند، به دلیل کنترل رشد جمعیت و افزایش خدمات بهداشتی- درمانی تعداد سالمندان رو به افزایش است، به نحوی که نرخ رشد سالمندان از نرخ رشد جمعیت بیشتر شده است. سالمندان، در جامعه بعد از بازنشستگی به جای لذت از زندگی، استراحت و تفریح به افرادی تبدیل میشوند که به دلیل ایجاد احساس ناکار آمدی و طرد شدن دچار افسردگی روحی گردیده و این امر تأثیر زیادی در طول عمر مفید آنها و پایین آمدن امید به زندگی در جامعه خواهد داشت، همچنین با تحولات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی جامعه نگهداری سالمندان در منزل با چالش روبرو گشته است و هر ساله ارجاع به سرای سالمندان بیشتر می شود.

در ایران خانه های سالمندان تدبیری است که طی سالها مورد استفاده قرار گرفته است. اقامتگاه روزانه تدبیری جدید برای خدمت رسانی به سالمندان است. با توجه به اینکه حفظ سرزندگی برای سالمندان بسیار مهم تلقی میشود. ضمن رعایت موارد بسیاری که بر میزان سرزندگی سالمندان موثر است به نظر میرسد میتوان از طراحی فضای کالبدی سرزنده نیز بهره گرفت. نورپردازی، سرمایش و گرمایش، رنگ و بافت مصالح استفاده شده در بنا و دید و افق و منظر،... از جمله عوامل تاثیر گذار بروی سرزندگی سالمندان است که با در نظر گرفتن این عوامل میتوان طراحی کالبدی مناسبی برای سالمندان ارائه داد. هدف این پژوهش نیز طراحی فضاهای معماری برای سالمندان در جهت بهبود کیفیت زندگی و سرزندگی آنها می باشد.

کلمات کلیدی: سالمندان، سرزندگی، طراحی، فضای کالبد، خانه سالمندان.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۱- مقدمه

انسان ها از هنگام انعقاد نطفه تا زمان مرگ دوره های مختلفی را از نظر مراحل رشد طی می کنند هر کدام از این مراحل دارای ویژگی هایی است که سبب متفاوت بودن مراحل رشد از یکدیگر می شود. انسان ها در مرحله کودکی و سالمندی معمولاً به مراقبت و توجه بیشتری نیاز دارند و به دیگران وابسته هستند که شاید در مراحل دیگر رشد به این صورت نباشد. (انوری، ۱۳۸۲)

از عمده ترین آثار تغییرات قرن حاضر در ابعاد فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جوامع مختلف، تغییر در ساخت خانواده به عنوان مهم ترین و اصلی ترین رکن اجتماعات بشری است. خانواده ها از یک نظام خویشاوندی گسترده به یک خانواده ی هسته ای تبدیل شده اند و یکی از مهم ترین کارکردهای خانواده که مراقبت از سالمندان خانواده بوده، دستخوش تحول گردیده است. خانواده به دلیل کوچک تر شدن، افزایش تعداد طلاق ها و افزایش تعداد زنان شاغل، این وظیفه را در مواردی به نهادها و موسسات خاص واگذار کرده است. اگر چه ایده آل آن است که سالمندان در محیط گرم خانواده زندگی کنند اما از طرف دیگر، مطالعات انجام شده درباره ی علل سپردن سالمندان به آسایشگاه های سالمندی در ایران نشانگر آنند که عواملی چون سطح سواد، طلاق، تجرد، آسیب پذیری خانواده-در مقابل بحران های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی- برخوردار نبودن از مسکن ملکی و نیاز به استفاده از تجهیزات ویژه تاثیر گذار می باشند. (میرفلاح نصیری، ۱۳۸۶)

نکته ی مهم، لزوم توجه و مطالعه ی چگونگی ارتباط دگرگونی های جسمی، روحی و عاطفی با هم و پی آمدهای تاثیرات تشدیددی آنها بر یکدیگر در سالمندان است. شمار سالمندان هشیار و فعال در کشور رو به افزایش است.

۲- بیان مسئله

اصولاً "خانه سالمندان" مفهومی است که در سالیان اخیر در فرهنگ ما مطرح است، قبلاً در نگرش های ارزشی و اجتماعی مردم ایران، لزوم توجه به چنین مبحثی نبوده است. ظاهراً به دلیل ظهور شرایط جدید در تمامی زمینه - های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در چند دهه ی اخیر، اجباراً باید برای حداقل بخشی از جمعیت سالمند ایران، به فکر برنامه ریزی های مناسب به منظور ساخت این گونه فضاهای سکونتی ویژه در ایران بود.

با توجه به دلایلی که در زیر خواهیم آورد انتظار می رود که به زودی در شهرهایمان با یک نیاز آشکار برای ورود سالمندان به خانه های سالمندی رو به رو شویم، نیازی که هم اکنون به صورت پنهان وجود دارد.

- افزایش طول عمر و بالا رفتن نسبت سالمندان در جمعیت.

- کوچک شدن خانواده و تغییر آن از حالت سنتی به مدرن و در نتیجه کاهش میزان جذب و پذیرش سالمندان در خانواده های جدید.

- گسترش آپارتمان نشینی و تغییر فضای زیستی برای خانواده ها.

- کوچک شدن آپارتمان ها به سطوح زیر ۷۰ متر مربع و محدودیت جا برای خانواده های دارای سالمند.

- اشتغال مردان در شغل دوم یا سوم و کاهش حضور آنها در کنار سالمندان و بی سرپرست ماندن سالمندان.

- افزایش بیماری ها و معلولیت ها در کهنسالی و نیاز آنها به پرستاری ویژه که ارائه آن در خانواده مشکل است. نیاز رو به افزایش سالمندان برای کمک گرفتن از دیگران در امور شخصی و مشکلات ناشی از آن مثل حمام کردن، بهداشت و تغذیه به ویژه در مورد سالمندان معلول و بیمار که فاقد همسر هستند و در خانه فرزندان و بستگان زندگی می کنند.

اگرچه ما موظف هستیم که در حال حاضر فرهنگ حفظ احترام و علاقه به سالمندان و نیز نگهداری از آنان را در خانواده، ترویج و توصیه کنیم، اما واقعیت این است که شرایط فعلی زندگی اجازه نمی دهد این کار، بدون ایجاد مشکل انجام پذیرد.

شکل ماشینی زندگی کنونی، آپارتمان نشینی و فضای کوچک منازل، کاهش تعداد فرزندان، مهاجرت فرزندان به سایر کشورها، و دور شدن آنان به هر شکل از والدین، باعث می شود که سالمندان دچار معضلات و مشکلات تنهایی، افسردگی، اضطراب و در نهایت بیماری های جسمی و روانی می شود.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۳- ضرورت طرح

با رشد شهرنشینی، صنعتی شدن و افزایش شدید مشغله خانواده‌ها نمی‌توان در خانه به سالمندان بخوبی رسیدگی کرد و یاری رساند، علاوه بر این دوره سالمندی با بروز تغییرات جسمانی متعددی همراه است که توانایی‌ها و قابلیت‌های جسمانی را محدود می‌کند. به همین دلیل محیط برای زندگی سالمند باید طوری طراحی شود که اوبا تمام بیماری‌ها، محدودیت‌ها و ناتوانی‌های احتمالی خود بتواند به راحتی در آن زندگی کند(منصور ، ۱۳۸۱)

در فرهنگ ما وجود بزرگ‌ترها در خانه نشانه برکت در خانه است. اما نگهداری از سالمندان در خانه کار آسانی نیست و نیاز به توجه و دقت کافی دارد. امروزه سرای سالمندان به عنوان محلی ناگزیر برای اسکان تعدادی از سالمندان که جایی را برای زندگی ندارند و یا وضعیتی دارند که خانواده ناچار به سپردن آنان به این اماکن هستند، به شمار می‌رود.

این مراکز در چند دهه اخیر شکل گرفته‌اند و دلایل به وجود آمدن آن، قطعاً بی‌رحمی انسان امروزه و حق ناشناسی جوانان نیست. تنها گذاشتن یک سالمند ناتوان و نیازمند در خانه‌ای کوچک، با لوازم مدرنی که نمی‌تواند از آن استفاده کند، نمی‌تواند کاری انسانی باشد. از طرفی واقعیت این است که در حال حاضر و به خصوص در شهرهای بزرگ، الگوی مسکن دیگر آن خانه‌های بزرگ و جاداری نیست که یک خانواده کامل با عروس و داماد و نوه در آن زندگی می‌کردند. امروزه حد متوسط آپارتمان ۷۵ متری یا حداکثر ۹۰ متری است(کریمی ، ۱۳۷۵).

شاید ضرورت ایجاد نماید اینگونه افراد سالمند و سالمندانی در شرایط دیگر مانند نارسایی فیزیکی و روانی در مراکز مناسبی که به منظور نگهداری و مراقبت کامل از سالمندان تاسیس می‌شوند اقامت نموده و بطور موقت یا دائم به زندگی خود ادامه دهند. ولی اساس فکر در تاسیس آسایشگاه سالمندان را می‌توان در دو عبارت خلاصه کرد: رضایتمندی اطرافیان و رضایتمندی سالمندان. در مورد رضایتمندی اطرافیان سخن این است که بسیاری از سالمندان مواجه با مشکلات و دشواری‌هایی هستند و بیماران، بیماری جسمی یا روانی آنان موجب سلب آسایش از خانواده می‌شود، پس بهتر است آنان از خانه دور باشند. در رابطه با رضایتمندی بحث این است که وضع حال و مزاج آنان به گونه‌ای است که به پرستاری و مراقبت خاص نیاز دارند و اگر در محیطی به دور از هیاهو و جنجال خانواده و تحت مراقبت‌های درمانی و بهداشتی ویژه‌ای باشند راحت‌تر و آسوده‌تر زندگی می‌کنند. در جوامع صنعتی تکیه بر رضایتمندی اطرافیان و در جوامع سنتی تکیه بر رضایتمندی سالمند بیشتر مد نظر است.

۴- تعاریف

۴-۱- سالمندی

پیری به عنوان یکی از دوران‌های عمر انسان با نوعی بلوغ و کمال زیستی، جسمی و روانی و به عبارتی یک سرنوشت زیست‌شناختی است که واقعیت طولانی‌تری از تاریخ دارد. معمولاً سالخوردگی در بسیاری از کشورها برابر مقررات از حدود سن بازنشستگی (۶۵ تا ۶۰ سالگی) آغاز می‌شود (معین، ۲۰۰۰).

سالمندی یک فرد بالغ سالم را به فردی ضعیف با کاهش در ظرفیت‌های مختلف فیزیولوژیک و افزایش استعداد ابتلاء به بسیاری از بیماری‌ها و مرگ تبدیل می‌کند (یونگ ۲۰۰۵).

۴-۲- سن سالمندی

معمولاً در کشورها و جوامع مختلف سن‌های مختلفی را جهت ورود به سالمندی را در نظر می‌گیرند که بین ۶۰ تا ۶۵ در نوسان است مبنای اصلی ۶۰ ساله و بیشتر است که سازمان بهداشت جهانی، سن سالمندی را به ترتیب زیر تعیین کرده است: سالمند جوان: ۶۰-۷۴ سال. سالمند: ۷۴-۹۰ سال.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

سالمنند پیر: ۹۰ سال به بالا.

۳-۴- روانشناسی سالمندان

در روانشناسی سالمندان، تغییرات رفتار و پیدایشی خصایص روانی در دوران سالمندی و پیری مورد مطالعه قرار میگیرد. به تدریج که انسان پیر میشود و از نظر جسمی تغییر میکند، عوامل درونی و روانی او نیز دستخوش تغییرات میشود. از جمله تغییرات روانی را میتوان کاهش نیروهای هوش، حافظه، دقت، ارتباط و همبستگی افکار، اختلال در تعیین موقعیت و جهت-یابی، فراموشی، درونگرایی و اثرگذاری اجباری آن در رفتارها و شخصیت فرد، ذکر نمود (نوذری و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۷) در نتیجه سازگاری سالمندان با محیط زیست خود به سختی صورت میگیرد. آنان با مشکلات روانی و عاطفی خاصی روبهرو می-شوند. احساس تنهایی و این که همسر و فرزندی ندارند که به دیدنشان بیایند، میل به جلب توجه اطرافیان و تملک دارند و لذا

برای ابراز وجود و کاهش این فشارهای روانی ممکن است بخواهند محیط را به کنترل خود درآورند و دیگران را نیز وادار به اطاعت از خود نمایند. اما بیتوجهی دیگر افراد، آنان را آزرده میسازد و بر احساس تنهاییشان میافزاید. تغییرات ایجاد شده در شخصیت سالمندان از سه جنبه قابل بررسی است:

۱. تحول درونی شامل حالتهای هیجانی، تفکرات و خویشتن پنداری.
۲. رفتار بیرونی که عبارت است از پاسخ یا عدم پاسخ در موقعیتهای تازه و قدیم.
۳. محیط خارجی شامل نقشها و فشارهای روحی و عصبی (رفیعیزاده و همکاران، ۱۳۸۱: ۶۳)

۴-۴- نیازهای سالمندان

سالمندی دوران حساسی از زندگی است و توجه به مسایل و نیازهای این مرحله یک ضرورت اجتماعی است (حکمتی پور و دیگران، ۱۳۹۲). شناخت و درک نیازهای مختلف سالمندان و تلاش در جهت پاسخگویی به این نیازها و احترام به ترجیحات آنها در طراحی و بهسازی فضاهای عمومی شهرها میتواند در زندگی خوب سالمندی و بهبود کیفیت و امید به زندگی آنها و دستیابی به اهداف سالمندی موفق مؤثر باشد. (بمانیان و دیگران، ۱۳۸۹).

۴-۵- جایگاه سالمندان در جوامع امروز

در جوامع گذشته که توجه به سالمند از ارزشهای آن جوامع به حساب می آمد ، سالمندی و کهولت یه تنها فشار روانی برای سالمندان نداشت ، بلکه نوعی عزت و تفاخر در سالمندان ایجاد می کرد . اما تفکر غلطی که همزمان با ورود صنعت ، نسبت به سالمندان بوجود آمد ، نوعی تفکر منفی بود که همچنان در بسیاری از جوامع پیشرفته صنعتی و در حال توسعه مشکلاتی را بوجود می آورد . در این جوامع بیشترین فشار روحی - اجتماعی که سالمندان از کهولت متحمل می شوند ، به طر مستقیم یا غیر مستقیم به دیدگاه جامعه نسبت به سالمندی وابسته است.

کیفیت زندگی سالمندان نیز تا حدود زیادی تحت تاثیر نگرش جوامع نسبت به نیازهای سالمندان بوده و هست آنچه که تاکنون گفته شد در واقع مسیری است که کلیه کشورهای صنعتی و درحال توسعه آن را طی کرده اند یا میکنند و بسته به میزان صنعتی شدن و میزان تفکر منفی نسبت به سالمندان گوشه هایی از آن را تجربه کرده اند . اما اتفاقی که بعد از این مراحل در برخی از کشورهای صنعتی رخ داد این بود که سالمندان این کشورها متوجه شدند که جامعه آنها را شهروندانی درجه دو تلقی می کند و از این رو تدریجا گروههایی را بوجود آوردند و حتی در خیلی از موارد از جوانان نیز برای حمایت از خویش کمک گرفتند و با قصد ایجاد گرایش فکری مثبت در جامعه نسبت به سالمندان و مبارزه با کلیشه های منفی در مورد آنان تشکیلات محلی را در نقاط مختلف یک کشور جهت حمایت از سالمندان ترتیب دادند . آنها با آشکار کردن تبعیضها و سوء رفتارهایی که نسبت به سالمندان در جامعه اتفاق می افتاد ، حکومتها را تشویق به برقراری قوانین و خط مشی هایی کردند که در جهت حمایت از سالمندان بود . از طرف دیگر با اینکه تفکیک سنی افراد ، نوعی نگرش منفی نسبت به سالمندان است ،

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اما سالمندان برخی از کشورهای صنعتی از آن به عنوان یک امتیاز خاص استفاده کردند از نظر سیاسی گروههایی برای خود سازماندهی کردند تا در گروههای دولتی یا حزبی نفوذ کنند و بدین تربیت بتوانند قوانین حمایتی در مورد سالمندان را به تصویب برسانند و به اجرا در آورند .

در جوامع شرقی که هنوز ردپای صنعت در آنها به وضوح دیده نمی شود گرچه ممکن است تسهیلات اجتماعی کمی برای افراد مسن فراهم باشد، ولی توجه عاطفی بسیاری از طرف جامعه دریافت می کنند . در این جوامع پیران هم احترام دارند و هم مورد محبت خانواده و آشنایان قرار دارند .

سالمندان در ایران به سبب اعتقادات مذهبی و فرهنگی و بافت خانوادگی (گسترده) دارای احترام و ارزش بالایی بوده اند اما تغییر ساختار خانوادگی از گسترده به هسته ای (خانواده زن و شوهری) و جدا شدن اعضاء جوان خانواده از هسته اولیه، ماشینی شدن شهرهای بزرگ و جایگزینی فن سالاری به جای ریش سفیدی و تجربه سالاری گذشته، تغییرات سریع اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی و عدم امکان جابجایی مکانی و همپایی فکری سالمند با جامعه که حاصل آن زیاد شدن فاصله بین نسل هاست (سالمند و اعضاء جوان جامعه) همه و همه باعث شده است با پاره ای از مشکلاتی را که کشورهای صنعتی و در حال توسعه تجربه کرده اند، ما نیز تجربه کنیم و سالمندی که در گذشته مورد احترام ارزش بوده است به تدریج با کاهش احترام و توجه عاطفی در جامعه مواجه شود . البته جامعه ما هنوز در ابتدای این راه است یعنی هنوز سالمندان در جامعه ایرانی دارای ارزش و احترامند لیکن اگر تجربیات جهان غرب را نادیده بگیریم و نسبت به سالمندان از طرف دولت و خانواده بی توجهی شود، به تدریج با همان اتفاقاتی مواجه خواهیم شد که جهان غرب و بسیاری از کشورهای صنعتی و در حال توسعه با آن مواجه شده اند.

۵- سرزندگی و رضایتمندی

۵-۱- مفهوم سرزندگی و رضایتمندی

سرزندگی و رضایتمندی یکی از مهم ترین مولفه های سلامت روانی است که نیاز به آن از یک سو باعث ارتقای کیفیت زندگی، دستیابی به امکانات و دستاوردهای جدید و از سوی دیگر افزایش حس خودباوری و اعتماد به نفس می شود. در روزگار ما با توجه به گوناگونی پدیده ها و نیازهای بشر، رضایتمندی از شکل یک نیاز ساده خارج شده است به طوری که وجود یا نبود آن در محیط اجتماعی، خانوادگی و شغلی به طور مستقیم کیفیت زندگی فرد را تحت تاثیر قرار می دهد، در این زمینه کارشناسان تلاش می کنند از طریق پرسشنامه ها یا نظرسنجی ابعاد رضایتمندی افراد را بسنجند تا راه های رسیدن به آن را هموارتر کنند. اگر بخواهیم رضایت از زندگی را به صورت ملموس تری بررسی کنیم، باید بگوییم که هر انسانی یک وضع موجود دارد و یک وضع ایده آل. هرچه فاصله آن چه داریم و آن چه دوست داریم کمتر باشد، احساس رضایتمان از زندگی بیشتر است. رضایتمندی و سرزندگی نتیجه ادراکی است که انسان بر مبنای ارزیابی مثبت محیطی و تجربه فردی نسبت به جامعه خود بدست می آورد، عبارت دیگر رضایتمندی پیامد احساسات و نگرشهای مثبت نسبت به موقعیت خود در جامعه است به طوری که این حالت مثبت به سلامت فیزیکی - ارگانیکی و بهداشت روانی منجر شود. رضایتمندی و سرزندگی اگر به شکل صحیحی ایجاد شده باشد می تواند به مرتبه بالاتری بنام تعهد اجتماعی، که یک نگرش مستمر و وفادارانه نسبت به جامعه است منجر شود. انسان خشنود می تواند در عین حالی که رضایتمند است با عوامل ناخوشایند و فشارهای محیطی به سازگاری مثبت بپردازد. بنابراین خشنودی می تواند سازگاری را بدنبال داشته باشد ولیکن سازگاری لزوماً به خشنودی نمی انجامد (آزاد ۱۳۸۴).

۵-۲- رضایتمندی سکونتی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

نظریه «رضایتمندی سکونتی» برای تعیین یک چهارچوب راهنما جهت شناخت خصوصیات ساختاری خانوارها و بافت محل سکونت آنها (اعم از خانه و محله) که بر جوانب گوناگون رضایتمندی تاثیرگذار است به کار می رود. رضایتمندی سکونتی بنا به تعریف گلاستر عبارت است از: «شکاف قابل مشاهده بین آمال و نیازهای ساکنین و واقعیت موجود بستر سکونتی آنها». در تعریفی دیگر، رضایتمندی سکونتی معادل میزان رضایت تجربه شده فرد یا عضوی از یک خانواده از موقعیت سکونتی فعلی خود محسوب شده است. این مفهوم دارای ماهیتی مرکب و نمایانگر رضایت فرد از واحد مسکونی، محله و ناحیه سکونتی اوست. طبق دیدگاه انیوکام علاوه بر عناصر فنی - مهندسی، جوانب اجتماعی، فرهنگی و رفتاری تشکیل دهنده یک سیستم محیطی - اجتماعی یکپارچه نیز در شکل گیری قابلیت زندگی در یک واحد مسکونی موثر است. از سوی دیگر در زنجیره متغیرهای موثر بر رضایتمندی نسبی ساکنین از وضعیت سکونت خویش، مسکن تنها یکی از حلقه های این زنجیر است. بطور کلی تقلیل مفهوم سکونت گاه به واحد مسکونی اشتباه بزرگی بوده و می باید آن را به عنوان مفهومی مرکب از کلیه اجزاء و مولفه های اجتماعی و کالبدی تشکیل دهنده یک سیستم سکونتی محسوب نمود.

از جمله مدل های ارائه شده از سوی محققین درباره پژوهش در باب رضایتمندی، می توان به مدل آمریگو (۲۰۰۲) و آراگونس (۱۹۹۷) اشاره کرد که رویکردی روش شناختی و تئوریک در زمینه مطالعه رضایتمندی سکونتی و دیدگاهی کلی در باره تعامل مردم و محیط مسکونی ارائه دادند (رفعیان و خدائی ۱۳۸۸).

۵-۳- رضایت از کیفیت بخش ها و عوامل فیزیکی

خصوصیات فیزیکی یک خانه نیز تاثیر زیادی بر اولویتها و رضایت ما از خانه دارد. مانند: فرم ساختمان، سبک معماری، فضاهای داخلی و فضاهای خارجی و کیفیت بخشها مانند: وسعت فضا، زیبایی، نور، و رابطه بین نوع استفاده ساکنان و کیفیت ساختمان مثل نور برای مطالعه و یا نور برای شستن ظروف، رنگ، بافت، ایمنی فیزیکی، ارتفاع، دسترسی ها و غیره... این خصوصیات بسته به سن افراد تغییر می کند چنانچه در یک گزارش در مورد سالمندان عنوان شده که آنها واحدهای انتهایی راهرو را ترجیح می دهند.

۶- حس تعلق

لغتنامه دهخدا واژه تعلق را علاقه داشتن، عشق به چیزی داشتن و میل به کسی داشتن معنی میکند و از نظر ابن خلدون تعصب داشتن یعنی تعلق خاطر یک فرد به مجموعه خویش. ما بر این باوریم که عالی ترین مرحله رابطه انسان و فضا، حس تقرب، تعصب، تعهد و تعلق شخص نسبت به فضا میباشد. این حس از دو عامل مؤثر فضا و انسان به صورت توأمان ساخته شده

و تغییرات هر کدام در میزان تعلق تأثیرگذار است. تعلق فرد به فضا نتیجه جریان ارتباط سالم و مستحکم در فضاست و وجود عناصر مشترک باعث به وجود آمدن حس تعلق به فضا میشود و در این صورت است که میتوان اذعان داشت که جایگاه اصالت در فضا تثبیت میشود. این حس به گونه ای به پیوند فرد با بافت منجر میشود که انسان خود را جزئی از بافت میدانند و براساس تجربه خود از نشانه ها، معانی، عملکردها و شخصیت، نقشی بر بافت در ذهن خود متصور میسازد، این نقش نزد او منحصر به فرد و متفاوت میباشد و در نتیجه مکان برای او مهم و قابل احترام میشود. ما میخواهیم با حفظ خاطرهای گذشته، در حال زندگی کنیم و برای آینده خویش تدابیری بیندیشیم. ما خواستار اصالت، امنیت، حس تعلق و خواهان زندگی در محیطهایی هستیم که در عین راحتی و انسانی بودن، دارای عناصر و اجزای زیبایی نیز باشد؛ به طوری که روح ما را به آرامش برساند و بتوانیم توان و نبوغ خود را به کار گیریم تا محیطی به دست آوریم که متعلق به همه باشد و همگان از آن لذت ببرند و به داشتن آن افتخار کنیم. حس تعلق به فضا نتیجه وجود کیفیاتی در فضاست که افراد را نسبت به اطراف متعهد می سازد (مسعود و دیگران، ۱۳۹۱).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۶-۱- حس مکان یا تعلق مکانی

افراد وقتی وارد یک فضا یا یک مکان می شوند حسی به آنها دست می دهد. این حس ممکن است شادی غم ترس و... باشد که با توجه به تجربه ی اشخاص متفاوت است. این حس بگونه ای است که فرد هر بار وارد آن فضا می شود همان حس به او دست می دهد. گاهی یک حس از یک مکان برای اکثر مردم که از یک فضا مواجه می شوند یکسان است که می توان از آن به عنوان حس جمعی یاد کرد که بیشترین تاثیر را در شناخت قبل از طراحی محیط دارد. حس مکان به نقل از پروفیسور جان لنگ چیزی نیست که تنها منتقدان آن را مطلوب بدانند افراد عادی نیز وقتی جایی که با آن سابقه ی آشنایی دارند دستخوش تغییر شود اغلب به خاطر از دست دادن هویت احساس ناراحتی می کنند. این تنها در نتیجه (شوک نو بودن) نیست. یک حس ریشه دار است که می گوید آنچه ساخته شده بیجا است. حس (مال ما بودن) را برای مردم ندارد. هر مکانی دارای یک حس مکان است. این واژه حس مکان دو جنبه دارد یکی جامعه شناسی و دیگری روانشناسی.

اولی به حس مکان شخص یا حس جامعه ای شخص در یک واحد اجتماعی بزرگتر مربوط می شود و دومی به حس تعلق به یک منطقه و یک فرهنگ منطقه ای ارتباط پیدا می کند. در طراحی شهری اولی به تصورات ذهنی از شکل شهر معانی ای که القا می کند یعنی ارزش های وابسته به آنها مربوط می شود و دومی به سلامت اکولوژی و فرهنگی شکل شهر با شرایط اقلیمی و فرهنگی محل ارتباط دارد. حس مکان مجموعه ای از حکایت ها و روایت های فردی و جمعی است که توام با مکان رخ می دهد. (فلاح، ۱۳۸۵) در پدیدارشناختی مکان، تجربه اصلی ترین رکن در ادراک است. یکی از نقش های مهم معماری تحقق عینی حس مکان است، به گونه ای که از طریق چنین حسی، فضای انتزاعی به مکانی ملموس تبدیل شود و شخصیت خود را به دست آورد. (فلاح، ۱۳۸۵) به نظر توان (Yi-Fu Tuan، اصالت (ریشه داری) به معنای احساس بودن در موطن به شکلی ناآگاهانه است. در چنین شرایطی، بین شخص و مکان فاصله ای نیست و شخص جزئی از مکان است؛ در حالی که حس مکان بیانگر نوعی فاصله بین شخص و مکان است و به شخص امکان می دهد تا مکان را درک و ارزیابی کند.

۶-۲- طراحی خانه سالمندان با ایجاد حس تعلق به مکان

یکی از معانی مهم و موثر در ارتباط انسان و محیط که مورد توجه طراحان بوده است، حس تعلق می باشد. در روشهای طراحی محیطی - علی رغم استفاده فراوان از این واژه - تعریف مشخص و معینی از این معنا و عناصر تشکیل دهنده آن ارائه نگردیده است. لذا با هدف شناسایی این حس در معماری به معرفی ابعاد مختلف حس تعلق و عوامل تشکیل دهنده آن پرداخته شد. حس تعلق از معیارهای ارزیابی محیط های با کیفیت بوده و در معماری ورشته های طراحی محیطی، ویژگی های کالبدی نظیر فرم (رنگ، اندازه، شکل، مقیاس) و روابط اجزای کالبدی با تأمین و تأکید بر فعالیت های اجتماعی محیط، نقش مهم و موثر در شکل گیری حس تعلق دارا، می باشد که در نهایت مدلی از عوامل تاثیرگذار محیطی ارائه گردیده است. طرح مذکور خانه سالمندان می باشد که متعلق به افراد سالمند و سالخورده است که این افراد به دلایلی که در بالا ذکر شد از محیط خانواده جدا و در این محیط قرار می گیرد با طراحی درست و کمی اصولی شاید بتوان حس تنهایی و افسردگی در آنها را کم کرد و با ایجاد فضای سبز و فضاهای برای تجمع و گفتگو حس رضایت و سرزندگی را در آنها کمی بیشتر کرد.

۷- نتیجه گیری

در جوامع امروزی که افراد به واسطه مشغولیت های کاری و زندگی هر روز از هم دورتر میشوند و در تنهایی خود بیشتر اسیر میگردند، توجه به سالمندان که قشر حساستری از لحاظ روحی میباشد از اهمیت بالایی برخوردار است. عزیزی که جوانی خود را به پای رشد و شادی ما گذاشته اند و اکنون به سن سالمندی رسیده اند و توانی برای مراقبت از خود ندارند و به ناچار رهسپار اقامتگاه های سالمندان میشوند، حس طرد شدن از خانواده که بدترین ضربه روحی برای آنان میباشد را در این سن تجربه میکنند در نتیجه پذیرش این مکانها به عنوان خانه خود برایشان غیرقابل تحمل میشود و این امر به گوشه گیری

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

و انزوای آنها منجر خواهد شد. هدف مقاله در این بود تا با ایجاد تعامل اجتماعی در بین سالمندان آنها را به زندگی امیدوارتر کرده و با فرض اینکه ایجاد حس تعلق خاطر سالمندان به محیطهای آسایشگاهی و اقامتی در حله اول میتواند این حس را در آنها به وجود آورد که این مکانها را به عنوان خانه خود برای ادامه زندگی قبول کنند و بعد از این مرحله بتوانند با یکدیگر ارتباط خوب و نزدیکی داشته باشند به مطالعه و تحقیق در این زمینه پرداخته شد. با توجه به یافته های پژوهش و بررسیهای میدانی انجام گرفته این نتیجه بدست میآید که علاوه بر عناصر فیزیکی موجود در فضاها که خود نقش بسزایی در ایجاد تعلق خاطر در افراد دارند عناصری چون عاطفه، محبت، وابستگی به افراد و محیط و همچنین شناخت فضا نیز در ایجاد این حس بیتأثیر نمیباشند. همچنین تعامل اجتماعی با افراد را میتوان باعث شادابی و سرزندگی دانست که سبب میشود شرایط روحی سالمندان بهبود بخشد و کیفیت زندگی آنها را ارتقا دهد. پس چه خوب است که افراد مسنتر که همیشه به دنبال گویی برای صحبت کردن میگردند با فراهم آوردن بستری مناسب و ایجاد محیطی دارای خوانایی و امنیت بالاتر، فرصتی را برای این عزیزان بوجود آورد که بتوانند با همسالان خود به گپ و گفتگو و برقراری ارتباطات اجتماعی بپردازند. در ادامه اشاره به این موضوع که ایجاد حس تعلق در افراد میتواند نقش به سزایی در تعامل اجتماعی داشته باشد با توضیحات و مطالبی ذکر شده در این مقاله قابل اثبات بوده و امید میرود بتوان با توجه بیشتر به محیطهای آسایشگاهی سالمندان، آنان را به افرادی شادتر و سرزنده تر در این مکانها تبدیل کرد.

مراجع

1. انوری، حسن. (۱۳۸۲). فرهنگ فشرده سخن. تهران: انتشارات سخن
2. افشار سیستانی، ایرج. (۱۳۷۲). نگاهی به ایلام و تمدن دیرینه آن. چاپ دوم. تهران: انتشارات فروردین
3. استورانت، مارتا. (۱۳۷۳). روان شناسی سالمندی. سامک خداحیمی. چاپ اول، مشهد: آستان قدس رضوی
4. اسماعیلی شیرازی، مرضیه. (۱۳۷۸). روانشناسی اجتماعی و سالمندی. چاپ اول، شیراز: نشر تخت جمشید
5. اناری، مونا. (۱۳۸۸). طراحی خانه سالمندان شهر کاشان. پایان نامه کارشناسی معماری. دانشکده فنی و مهندسی ایلام
6. برک، لورا ای. (۱۳۸۵). روان شناسی رشد. یحیی سیدمحمدی. چاپ پنجم. تهران: نشر ارسباران
7. بذرافشان محمدرفیع، محمدعلی حسینی. مهدی رهگذر. سیدباقر مداح سادات. ۱۳۸۶. تأثیر ورزش بر کیفیت زندگی زنان سالمند کانون جهانگردان شهر شیراز. سالمند. دوره دوم شماره سوم، ص ۱۹۶-۲۰۵
8. بهروز فر، فرزاد. ۱۳۸۹. شناخت مشخصات محیطی مناسب سالمندان. فصلنامه علمی پژوهشی، ۸۲-۸۹
9. Moeen Z. Elderly's health. Psychology. Rudehen: Azad University Publication; 2000.
10. Young HM, Cochrane BB. Health aging for older women. Nurs clin North Am 2005.
11. Pallat. Paul. sociologie de la vieillesse. paris. 1971. p:143
12. Les habitudes des personnes agees en habitat collectif paris. 1972
13. Le logeement des personnes agees troisieme conference mondiale de la SISC, ostende, 1968
14. Institute of Architecture Press (US). Design for Aging. The Institute; 1997
15. Fogel BS. Psychological aspects of staying at home. Journal of the American Society on Aging 1992; XVI: 15-19.